رۆشنبیر و ده‌سه‌ڵات -2-… د. شه‌ونم یه‌حیا

دكتۆرا له‌ فه‌لسه‌فه‌ی كۆمه‌ڵناسی – زانكۆی سۆربۆن – پاریسی یه‌ك (2 -2)

گوشاری ده‌سه‌ڵات بۆسه‌ر رۆشنبیران

ده‌سه‌ڵات له‌ هه‌رێمی كوردستان هه‌ندێ جار رۆشنبیران ده‌خاته‌ ژێر گوشاره‌وه‌، و هه‌ندێكجاریش لێبورده‌ بووه‌، ده‌سه‌ڵات مامڵه‌ی له‌گه‌ڵ رۆشنبیران جیاوازه‌ له‌ رۆشنبیرێكه‌وه‌ بۆ یه‌كێكی تر ده‌گۆردرێت، بۆ نموونه‌ ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ل ده‌سه‌ڵاتن و ئه‌وانه‌ی دژی ده‌سه‌ڵاتن و ئه‌وانه‌ی بێ لایه‌نن، بۆیه‌ هه‌ڵسوكه‌وتی ده‌سه‌ڵات له‌گه‌ڵ ئه‌و سێ جۆره‌ له‌رۆشنبیران هاوتا نیه‌ و جیاوازه‌ .
ئه‌گه‌ر ده‌سه‌ڵات ره‌فتارێكی كردبێت كه‌وا ده‌ركه‌وتبێت ئه‌مه‌ سزادانی رۆشنبیره‌ ئه‌م سزایه‌ وه‌ك رۆشنبیرێك نه‌یداوه‌ به‌ڵكو وه‌كو سیاسیه‌ك كه‌ له‌ ململانێدان داویه‌تی، هه‌ندێ رۆشنبیر له‌و باوه‌ردا بوونه‌ ” ئه‌وانه‌ی له‌ ژێر ناوی كاره‌كته‌ری رۆشنبیر و به‌ شێوازی جۆراوجۆر هه‌وڵیان داوه‌ بكشێن بۆ ژێر باڵی ده‌سه‌ڵات و پارته‌ جیاجیاكان، هه‌ڵبه‌ته‌ ئه‌مه‌ش به‌زه‌بر نه‌بووه‌ به‌ڵكو به‌شێوه‌یه‌كی خۆویستانه‌ بووه‌.” هه‌ڵبه‌ته‌ ئه‌مه‌ش هۆكاری خۆی هه‌بووه‌ كه‌ په‌یوه‌ندی به‌ دۆخی سیاسی و كۆمه‌ڵایه‌تی و ئابووری هه‌رێمی كوردستان هه‌بووه‌ .

له‌ هیچ شوێنك دا نیه‌ ئه‌گه‌ر به‌ ده‌سه‌ڵات بڵێی فاشیسته‌ گوێت پێشكه‌ش بكات به‌ تأكید له‌ هه‌رێمی كوردستانیش هه‌ر وایه‌ ، بۆ نموونه‌ له‌ وڵاتی توركیا كه‌ ئیسماعیل بێشكجی ده‌گیرێت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ ده‌ڵێ ئه‌رمه‌ن قه‌تڵوعام ده‌كرێت، هه‌روه‌ها له‌ پاكستان و هندستان و به‌نكلادیش (سلمان روشدی) ناتوانی سه‌فه‌ر بكات یان ره‌نگه‌ له‌سێداره‌ش بدرێت له‌به‌ر ئه‌وه‌ی كه‌ كتێبێكیان له‌سه‌ر ئاین نوسیوه‌ ده‌كه‌وێته‌ ژێر گوشاری ده‌سه‌ڵاتداران له‌م وڵاتانه‌ ، له‌ كۆمه‌ڵگه‌ی كوردی كاتێك (مه‌ریوان هه‌ڵبچه‌یی) شتێك له‌سه‌ر ئاین ده‌نوسێت ئه‌وا ده‌سه‌ڵات نیه‌ گوشاری له‌سه‌ر ده‌كات یان سزای ده‌دات ، به‌ڵكو ئه‌وا كلتوری كۆمه‌ڵگه‌یه‌ حزبه‌ ئیسلامیه‌كان گوشار و سزایان ده‌دات ، بۆیه‌ لێره‌دا ده‌توانین بڵێن كه‌وا فشاری رۆشنبیران له‌ كۆمه‌ڵگه‌یه‌ بۆ یه‌كێكی دیكه‌ ده‌گۆردرێت و له‌ حاڵه‌تێكه‌وه‌ بۆ یه‌كێكی دیكه‌، مه‌ریوانی هه‌ڵبچه‌یی

دەسەڵات هاوکاریکرد بۆ ئەوەی بگاتە هەندەرەران ئەو فشارەی کرایە سەر ئەو لە رێگای حزبە ئیسلامیەکانەوە بوو کە شەقامیان دژی ئەو هاندەدا و تکفیرییان دەکرد ، کەواتە هەندێ جار بواری کۆمەڵایەتیە یان ئاین یان دەسەڵاتە فشار دەخاتە سەر رۆشنبیران ، لە حاڵەتێکدا دەسەڵات سزای رۆشنبیر دەدات کە بە مەترسی بۆسەر دەسەڵات بزانێت. ئەمە وا دەکات کە بەرپرسیاریەتی رۆشنبیر و مەترسیەکانی بەردەمیشی جیاوازبێت ، بۆ نموونە ئەو رۆشنبیری رەخنە لە ئاین دەگرێت ئەو مەترسیەی رووبەرووی دەبێتەوە لە کۆمەڵکەیەکی موسلمان زۆر جیاوازتر لەو رۆشنبیرییەی کە لە کۆمەڵگەیەکی علمانیە بۆ نموونە رەخنە لە ئاین دەگرێت هەرچەندە هەندێ جار لە کۆمەڵگەیەکی علمانیش رووبەرووی ئەو مەترسیە دەبێتەوە بۆنموونە رووداوی “شارلی هیبدۆ لە 7 ینایری 2015 لەشاری پاریس. بۆیە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە دەسەڵاتی ئاینی و سیاسی و ترادیسۆنی توندڕەو سزای رۆشنبیر دەدەن بەتایبەتی رۆشنبیرە علمانیەکان.

لەم سێ نموونەیە بۆمان بەدیار دەکەوێت کە فشارەکان جیاوازن سلمان روشدی دەسەلاتێکی ئیسلامی فشار بوو بۆسەر ئەو، مەریوان هەلێجەیی بە هەمان شێوە حزبە ئیسلامیەکان، هەروەها ئیسماعیل بیشکجی کاتێك کە دێت باس لە توندڕەوی دەسەڵات و حکومڕانی تورك دەكات لەبەرامبەر پرسێکی مرۆیی دەکەوێتە زیندانەوە .

کێشەو ململانێ نێوان رۆشنبیران و دەسەڵاتی سیاسی لە وەڵاتە پێشکەوتوو و دیموکراسیەکانی رۆژئاواش لەسەر پێوەری سزا و پاداشت سەیر دەکرێت ، رۆشنبیران بەردەوام هەوڵی ئەوە دەدەن کە پانتایی هەیمەنەی دەسەڵات بەرتەسك بکەنەوە و دەسەڵاتیش هەوڵی ئەوە دەدات کە تا ئەو جێگاییەی کە مومکینە ئەو گوشارە لەسەر خۆی کەمبکاتەوە ،
لێرەدا دەگەینە ئەوەی کە دەسەڵات لە هەرێمی کوردستاندا لە چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ رۆشنبیراندا هاوتا نیە ، پێمان وایە بە حوکمی دابەشبوونی رۆشنبیران بەسەر حزبەکان ، بۆیە دەسەڵاتی سیاسی ئەگەر هەڵوێستێك لە رۆشنبیرێك وەربگرێت وەکو کەسێکی سیاسی یان ئەندام و لایەنگیری ئەو حزبە هەڵویستی لەسەر وەرگرتووە نەك وەکو رۆشنبیرێك ، لە دۆخێکدا کە رۆشنبیران نەتوانن تێکەڵاو بن لەگەڵ بارودۆحی کۆمەڵایەتی و سیاسی کۆمەڵگەی کوردی ئەوا راستەوخۆ دەکەونە ژێر گوشاری کۆمەڵگەوە ، بەتایبەتی لەرووی کۆمەڵایەتیەوە کاتێك بەرهەمە فیکرییەکان لەگەل ترادیسیۆن و ئاینی کۆمەڵگە نەگونجێ ، لێرەدا دووجاری گوشاری کۆمەڵایەتی دەبنەوە لەلایەن

ویژدانی جمعیەوە ، و ئەگەر لەرووی سیاسیشەوە هەڵویستێکی سیاسی نواندبێت ئەوا تۆمەتبار کراوە بە لایەنگیری حزبێك لە حزبە سیاسیەکان لێرەشدا دەسەڵات مامڵەی وەکو کەسێکی سیاسی نەك ڕۆشنبیری لەگەڵ کردووە.

ڕەخنەی ڕۆشنبیران

رەخنەی ڕۆشنبیران و کاریگەرییەکانی ، دەسەڵات لەو بڕوایەدایە ئەو رەخنانەی لەلایەن ڕۆشنبیرانە و ئاراستەی دەکرێت لە دەرەوەی پرنسیپە گشتیەکانی رەخنە دایە ، ئەو رەخنانە بە کۆن قین و تۆڵە سەندنەوە و بەرژەوەندی تاکی رەخنەگرە وەسف دەکات .
ڕەخنە کارێکی مەعریفیە کە پشت بەو بنەمایانە دەبەستێت کە لە ئاستێکی بڵندایە لە سەڵماندن و ئەزموون و توانای لێکۆڵینەوە و شیکردنەوە ، لە کاریگەیبوونی رەخنەی ڕۆشنبیران لەسەر گۆرانکارییەکان لە هەرێمی کوردستاندا بەشێکی زۆری ڕۆشنبیران لەو بڕوایە دابوون کە رەخنەی ڕۆشنبیران لە ئاستێکی نزمدایە ، هەرچەندە ئەو کەسایەتیانەی کە کێڵگەی توێژینەوەکەمان بوون چەمکی ڕۆشنبیرییان بەکار هێناوە ، پێم وایە ڕۆشنبیر رەخنەکانی لە ئاستێکی بڵندە نەك نزم بۆیە ئەوانە زیاتر ئەکتەری کۆمەڵایەتین لەوەی ڕۆشنبیر بن ، چونکە ئەو رەخنەنانە زیاتر لە ئاستی دەستە بژێرەوە بووە نەك لە نێو خەڵك و کۆمەڵگە دابێت و لە خەمی خەڵك و گرفتەکانیاندابێت ، جگە لەمە لە کاری رەخنەگرتندا ڕۆشنبیران پێیان وابوو کە زۆرجار ڕۆشنبیران دەکەونە هەڵەوە ئەویش کاتێك کە دەسەڵات لا ئەو تەنیا بریتیە لە دەسەڵاتی سیاسی و بەشی هەر زۆری دەسەڵات کە دەسەڵاتی کۆمەڵایەتیە لە بیرخۆی دەباتەوە یان کاری پێ نیە ، یان هەر بۆ ئەوەی نازناوی ڕۆشنبیری هەبێ دەبێ ڕەخنە دژی دەسەڵات بگرێ ، ئەمە وەکو مۆدێلێك بوو لە هەرێمی کوردستان ، هۆکارێکی دیکەشیان بۆ ئەوە گەراندەوە کە زۆربەی ڕۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان لە کاتی هەبوونی گرفتێك ناتوانن لە مەودایەکی دیاریکراو سەیری کێشەکان بکەن ، بەڵکو خۆیان دەکەن بە بەشێك یان لایەنێك لە کێشەکە ، بەردەوام بوونی لەگەڵ دۆخێکی وا دا دووچاری هەڵوێستیك یان هەڵسوکەوتێکی وایان دەکات لەگەڵ دەسەڵاتدا کە ناتوانن بەشێوازێکی دیموکراسیانە و زانستانە رەخنەکانیان ئاراستەی دەسەڵات بکەن. دەسەڵاتیش زیاتر وەك ئۆپۆزیسیۆنێکی سیاسی مامەڵەیان لەگەڵ دەکات ، لە ئەنجامیشدا مێزی گفتوگۆکان خاڵی بوون لە نوێنەری ڕۆشنبیران و پڕ بوون لە نوێنەرانی ئۆپۆزیسیۆن ، لەبەر

ئەوەی ئەوانە رۆشنبیری كۆمەڵگە نەبوون بەڵكو رۆشنبیری ئۆپۆزیسیۆن و لایەنە سیاسیەكان بوون بۆیە كاریگەری و فشارەكانیان یەكسان كرا بە فشاری ئۆپۆزیسیۆن ، گرنگە گووتارو رخنەی رۆشنبیران لە چوارچێوەیەی زانستی بمێنیەتەوە، ئەوكاتە دەسەڵاتیش بەگومانەوە ناڕوانێتە رەخنەكانی رۆشنبیر جونكە ئەو رەخنانە لە ڕوانگەی دەسەڵاتەوە لە دەرەوەی پرنسیپە گشتیەكانی رەخنەدایە و ئەو رەخنانە بە كۆن قین و تۆڵە سەندنەوە و بەرژەوەندی تاكی رەخنەگر وەسف دەكات ، دەسەڵات ئەو رەخنانە بە رەخنەی ڕوخێنەر دەزانێ ، چونكە ئەو بەشە لە رۆشنبیران كەسانی خاوەن بۆچوونی سیاسین و لە ژێرەوە نزیكن لە حزبێكی سیاسی و لە ئایدیۆلۆژیا دەربازیان نەبوو، لە هەندێ ئاستدا ئایدیۆلۆژیا تێكەڵ بە رەخنەی رۆشنبیران بووە ، لەوانەش راوێژكاری رۆشنبیری هەندێك لەسەركردەی حزبەكان بن ، بۆیە بەشێكی زۆر لە رۆشنبیران لەو بڕوایەدان كە ئەو رۆشنبیرانە لەبەر رۆشنایی بەرژەوەندی مادی خۆیان كار دەكەن .

لە هەرێمی كوردستان رووناكبیر كە رەخنە دەگرێت پێویستە رەخنەكانی بە شێوازێكی زانستی و ئەكادیمی بێت ، چونكە ئەگەر رۆشنبیر لە دەرەوەی ئەكادیمی ئیش بكات مەرج نیە ئەو زانیارییانەی كە دیخاتە روو لەسەدا سەد بن ، بۆیە گرنگە رۆشنبیر ئەو شتانەی كە دیخاتە روو یان ئەو رەخنانەی كە ئاراستەی دەسەڵات دەكات پێویستە بە پێوەر و میتۆدۆلۆژی تێپەڕێت ، لێرەدا دەگەینە ئەوەی رەخنەی رۆشنبیران لە هەرێمی كوردستان لە ئاستێكی نزمدایە ، رەخنەكانیان تێكەڵ بە ئایدیۆلۆژیای سیاسی بووە لەبەرئەوەی رۆشنبیران بە زۆری دابەشی سەر پارتە سیاسیەكان بوونە هەروەها گەیشتینە ئەوەی كە رۆشنبیران رەخنەكانیان لە دەروەی ئەكادیمیایە و بە پێوەری زانستی تێ ناپەڕێت، چونكە یەكێك لە پێوەرەكانی رۆشنبیر ئەكادیمی بوونە، ئەمەش هۆكارێكە كە دەسەڵات كەمتر وەكو رەخنەی زانستی مامەڵەیان لەگەڵ دەكات، تۆ ناتوانی بە ئاسانی قسە لەسەر ئەوە بكەی و بڵێی دەسەڵات فاشیستە ئەو چەمكە لە ئەكادیمیا وای پێ ناگوترێت بەڵكو ئەوا قسەی رۆژنامەكان كە بەو شێوەیە وسفی دەسەڵات دەكات ، و لێرەدا دەپرسێت ئەگەر بەلای هەندێ رۆشنبیران كە رەخنە لە دەسەڵات دەگرن و سیفەتی فاشیستی دەدەنە پاڵی ، ئەی چۆن ئەو دەسەڵاتە لێدەگەری تۆ بنووسی و ڕای خۆت بەو شێوەیە لەسەر دەسەڵات دەرببڕی .

، من پێم وایە كاتێك پەیوەندی نێوان دەسەڵات و رۆشنبیر رەخنە بێت بەشێوەیەكی مەنتیقی و عەقڵانی و زانستی ئەوا بەو واتایە كە ئەو

دەسەڵاتە رەتنەکراوەتەوە لەلایەن رۆشنبیرانەوە ، بۆیە پێویستە پەیوەندی هەنووکەی رۆشنبیری کورد بە دەسەڵاتی سیاسی و یاسایی لە هەرێمی کوردستان لەسەر ئەو پرنسیپە بێت ، کە رەتکردنەوەی یەکتری تێدا نەبێ ، پێم وایە ئەوەی لێرەدا بۆتە گرفت(غیابی هوشیاری سیاسی و گۆشگیری لە پەیوەندی نێوان رۆشنبیر و دەسەڵات و نەبوونی رەخنەی زانستی) بۆیە ئەو رەخنانەی کە رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان ئاراستەی دەسەڵاتی دەکەن لە دەرەوەی پرنسیپە گشتیەکانی رەخنە دایە چونکە رەخنەی بابەتی نین ڕەخنەکانیشیان لەسەر ئاستی پەیوەندییەکان دیاری دەکرێت و دابەشبوونی رۆشنبیران بەسەر پارتە جیاجیاکان زۆر جار رەخنەکانیان لەژێر فشاری سیاسی ئاراستەی لایەنی بەرامبەر دەکرێت ، بۆ نموونە لەسەردەمی شەڕی ناوخۆ لە هەرێمی کوردستان رۆشنبیران لەژێر گوشاری سیاسیەکان رەخنەی توندیان ئاراستەی یەکتر دەکرت تا ئەو رادەی زمانی نا زانستی لە بابەت و گووتارەکانیان دەردەکەوت ، لێرەشدا رۆشنبیران و رەخنەکانیانیان بوبوون بە بەشێك لە ئالۆزکردنی بارودۆخی سیاسی ئەو کات ، پێم وایە رۆشنبیر ئەو کاراکتەر ئەکتیڤەیە دێت لە پەراوێزی کەم و کورییەکان و کێشەو گرفتەکانی ناو کۆمەڵگە قسە لەسەر هەموو ئەمانە دەکات و رەخنەی بابەتیانەش دەکرێت لە پێناو باشترکردنی رەوش و ژیانی هاوڵاتیان و شکاندنی بێ دەنگی و رەتکردنەوەی سیستەمێك کە بواری نەهێشتۆتەوە تا تاك لەکۆمەڵگەدا بە دوای هەڵسنگاندن و بەراوردکردن و باش و خراپ و دیالۆگدا بگەرێت ، و رەخنە لە سیستەمێك بگرێ کە ئازادییەکانی تاك بەرتەسك دەکاتەوە و مافی مرۆڤ تێدا سەروەر نیە و هەوڵ بدات لە رێگای رەخنەکانیەوە بونیادی نوێ و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی و دیموکراسی بونیاد بنێ کە یاسا تێدا سەروەر بێت .

لە کۆتاییدا دەمانەوێت بڵێن

• دەمانەوێت بڵێین رۆشنبیران فاکتەرێکی کاریگەرن بۆ گۆڕانی کۆمەڵگە و بەروە بێشبردنی ، رۆشنبیران لە ژێر سیستەمی دیموکراسی و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی و کراوە زیاتر دەتوانن کاریگەریان هەبێت ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە لە کۆمەڵگەیەکی داوکەتوو و تراديشيۆنال و سیستەمی نادیموکراسی بێت

• -ئەو رۆشنبیرانەی بەشداری دەسەڵات دەکەن دەتوانن جۆرە هاوسەنگیك لە نێوان التزامی سیاسیان و التزامی کۆمەڵایەتیان بەرامبەر بە کۆمەڵ رابگرن . چونکە ئەرکی رۆشنبیر رەخنە گرتنە لە واقیعی دواکەوتوو ئەو واقیعەی کە سەروەری مرۆڤ ناپارێزیت و مافی پێشیل دەکات .

• رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان گرنگە بە گرووپ کار بکەن بۆ ئەوەی بتوانن ببنە کەناڵێکی کاریگەر و یەکگرتوو لە پێناو پەرتەواز نەبوونی گووتاری رۆشنبیران و پاراستنی بەرژەوەندی گشتی و چارەسەرکردنی کەمووکورتیەکان و بۆ ئەوەی هێزێکی کاریگەر بن لە گۆرانکارییەکان.

• پەیوەندی نێوان رۆشنبیر و دەسەڵات پەیوەندییەکی کارلێکە ئەگەر دەسەڵات ئامانجی گۆرانکاری بێت ئەوە رۆشنبیریش ئەرکی خۆی رادەپەرێنێت و پەیوەندییەکی پۆزەتیڤ دەبێت لەگەڵ دەسەڵات ، نەك تەنیا لە دوورەوە رەخنە بگرێت لەسیستەمی دەسەڵات بەبێ بەشداریکردن لە پرۆسەی سیاسی و کۆمەڵایەتی ، هەروەها دەسەڵات دەتوانێ رۆشنبیر لە چوارچێوەی دەسەڵات نزیك بکاتەوە بەشێوەیەکی عقڵانی گرنگی بە چوونەکانیان بدرێت

• رۆشنبیر دەتوانێ لە ناو جەماوەر بێت بۆ ئەوەی بتوانی رۆڵی خۆی ببینی ، گرنگە رۆشنبیر لەگەل ناخۆشی ئازارەکانی خەڵك بیت ، ئەگەر لەگەڵ ئازارەکانی خەلك نەبێ لە ئەرکی راستەقینەی خۆی دوور دەکەوێتەوە.

• لە هەرێمی کوردستان حزبە ئیسلامی و عقلیەتی توندرەوی ئاینی کاریگەریکی نیگەتیڤی لە سەر گووتاری رۆشنبیران هەبووە بەتایبەتی رۆشنبیرانی علمانی .

• دەسەڵات دەتوانی لەو بیرۆکەیە دەربچی کە رۆشنبیر تەنیا وەکو ئامرازێك بەکار بهێنی بۆ ئایدیۆلۆژییای سیاسی خۆی .

• رەخنەی رۆشنبیران لە هەرێمی کوردستان لە ئاستێکی نزمدایە گرنگە رۆشنبیران لە پرنسیپە گشتیەکانی رەخنە دوور نەکەونەوە و رخنەکانیان فۆرمێکی بابەتیانەی هەبێت. ، جگە لەمەرەخنەی رۆشنبیران لە دەسەلات یان لە ئاین یان داب نەریت گرنگە لە جواجێوەی زانستیدا بێت ، ئەمەش کاریگەری لەسەر بیرورای دەسەڵات دەبێت و دەسەڵاتیش بە گومانەوە ناڕوانێتە رەخنەکانیان.

• دەسەڵاتی سیاسی لە هەرێمی کوردستان نەیتوانیوە پارێزگاری لە رۆشنبیرانی سەربەخۆ یان "علمانی " بکات بە تایبەتی ئەوانەی کە دەکەونە بەر هێرشی فیکری توندرەوەی پیاوانی ئاینی بە تایبەتی " ئیسلامیزمی رادیکال"

• هەروەها دەمانەوێت بلێین ئەگەر جی لە هەرێمی کوردستان چەندان کاتیگۆری جیاواز لە رۆشنبیران دەبیندرێت ، ج سەربەخۆ بن یان سەر بە حزبە سیاسیەکان بن یان پاریزخواز بن ئەگەر لە رووی سیاسی و ئاینی و کۆمەلایەتیشەوە جیاوازییان هەبێت ، بەڵام هەندێ پرنسیی ئەخلاقی وەکو (دادپەروەری کۆمەڵایەتی ، شەفافیەت و مافی مرۆف ، نەهیشتی گەندەڵی و باشترکردنی گوزەرانی هاوڵاتیان) گووتاری

رۆشنبیران بەیەکەوە کۆ دەکاتەوە.